

Мадмуратова З.Г.

“МАНАС” ЭПОСУ АРКЫЛУУ ЖАШТАРДЫ ГУМАНДУУЛУККА ТАРБИЯЛОО

Мадмуратова З.Г.

ВОСПИТАНИЕ ГУМАННОСТИ У МОЛОДЕЖИ ЧЕРЕЗ ЭПОС “МАНАС”

Z.G. Madmuratova

HUMANITY EDUCATION OF YOUTH WILL BE USING THE EPOS “MANAS”

“Манас” - бийик гуманизмге сугарылган эпос.

Ч.Т.Айтматов

УДК: 370/247-91

Бул макалада Манас эпосундагы гумандуулук идеялары аркылуу азыркы өспүрүмдөрдү тарбиялоодогу орду изилденген.

Негизги сөздөр: рух дөөлөтү, ыйык наркы, адамгерчилик, көөрү төгүлгөн, суктандырган.

В данной статье исследована роль идеи гуманизма эпоса Манаса в воспитании современной молодежи.

Ключевые слова: достояние духа, священная ценность, человечность, искусный, восхищение.

This article investigated the role of the epic Manas in the education of youth for humanity to strengthen statehood.

Keywords: domain of the spirit, sacred values, humanity, very skillful, admiration.

Кандай гана коомдо жашабасын, ар бир эл өзүнүн ыйык нарктары, ар намысы, өнүккөн экономикасы жана улуу инсандары менен күчтүү боло алат.

Учурдагы биздин эң актуалдуу көйгөйлөрүбүздүн бири мамлекетибиздин өсүп-өнүгүүсү үчүн, элдик оозеки чыгармалардын таасиринде, тактап айтканда “Манас” эпосунун башкы каарманы Манастын образында жана келечек жаштарыбызды ата бабаларыбыздын басып өткөн тарыхындагы сакталып келген адеп-ахлактарын сактап, алардын түгөнбөс кенчи болгон уламыштарын айтып берип, жаштарыбыздын китеп окуусуна көндүрүп Манас ата, Каныкей апаларыбыздын рух дөөлөттөрүнө тарбиялоо керек.

Бүгүнкү күндө кыргыз баласын “Манастын” руханий казынасына киргизүү, себеби “Манас улуттук ураан, асаба-туу, кыргыз рухунун өчпөгөн жылдызы болуп келген жана болуп кала бермекчи. Дегеле, идеясыз жеке адам да, улут да, мамлекет да жашай албайт. Бул мурдатан эле даанышмандар тарабынан аныкталып келген. Эгерде алдыга койгон максатыбыз, туу туткан рухубуз жок болсо, адеп-ахлагыбыз тайкы болуп өрдү көздөй жүрө албасак, анда биз адам деген атка татыктуу болбой, баш аламандыкта жашаган манкурт кейпинде болуп калмакпыз. Чындыкты таанытып, ишенимге, бекем көз карашка негиз болуп кызмат кылып бере ала турган улуу күч, рухий мухит бул – “Манас” эпосу. Бул ишенимге далил катары кыргыздын белгилүү

окумуштуу-педагогу С.Байгазиевдин ою менен бөлүшсөк: “Манаста” эмне ыйык? Ата журт, анын боштондугу ыйык, Мекен алдындагы парзы ыйык. “Манаста эмне улук? Эл-журттун кызыкчылыгы менен жуурулушкан абийир, ар-намыс улук. “Манаста” дагы эмне ыйык? Ата-баба салты ыйык, наркы ыйык. Апа ыйык, Ата ыйык. Алысты болжоп көргөн акыл-эс, өзүнө да, өзгө да аяр караган сынчыл рух ыйык”, – дейт [1].

Мына ушул аталган ыйык-дөөлөттөр эгемендүү мамлекетибизди чындап өнүктүрүүдө, бекемдөөдөгү түбөлүктүү түгөнүс булак болуп саналат. Ошол себептен, жаш муундарыбызды татыктуу тарбиялоодо, байыртан жаралып келе жаткан эң зор маданияттын көрөңгөлүү жактарын кайрадан жаратып, эгемендүүлүгүбүздү чындап, аны көздүн карегиндей сактап, адеп-ахлак кризисинен кутулууда “Манаста” камтылган залкар идеяларды кадыр тутуу зарыл. Анткени кийинки муундарга берилген осуяттар 1000-2000-жылдар мурда болгон окуяларды кучагына алган элдин жашоо турмушунан түзүлгөн.

Азыр жаш муундарыбыз китеп окуудан алыстап, тактап айтканда “Манас” эпосун окубаган кыргыз жаштарынын саны көбөйүп жаткандыгы жашыра турган кеп эмес, б.а. интернет булактарынан гана маалымат алууну көздөп калган учур. Биз окутуучулар ар бир мен кыргызмын деген жаранды “Манас” үчилтигин окутууга жапа тырмак киришип, улуу эпостон тарбия алууга көмөк көрсөтүүбүз керек, анткени эпос кыргыз элинин улуттук сыймыгы, ата-бабаларыбыздан калган мурасы. Анын мазмуну, маңызы азыркы адамдардын да акылын, оюн ээлеп, жан дүйнөсүн бийлей алат деп айтсак жаңылышпайбыз. Ушул жерде А.Н.Бернштамдын: “Өзүндүн өткөндөгү тарыхынды билбей туруп, азыркы Кыргызстанда өтүп жаткан окуяларга түшүнүк баа бере албайсын” – деген сөзү бекеринен эмес(2). Чындыгында, тарыхка кайрылбай туруп келечекти түшүнүү кыйын. “Манас” эпосу – кыргыз элинин тарыхын гана эмес, анын турмушун, салт-санаасын, адеп-ахлагын, эстетикалык табиятын, жүрүм-турумун, адамдын оң-терс сапаттары жөнүндөгү бааларын, айлана-чөйрөгө, жаратылышка карата мамилесин, көз карашын, диндик түшүнүгүн, астрономиялык, географиялык билимдерин жана

элибиздин тилин кеңири чагылдырган элдик чыгарма.

Эл мугалими Б.Исаков агайыбыз өз эмгегинде мындай деп белгилеген: “Манастын” тереңинде алтын уютку болуп бугуп жаткан нерсе – бул педагогикалык мазмун”(3). Бул улуу эпос өсүп келе жаткан жаш муундарыбызды Ата журтту, Мекенди көздүн карегиндей сактоого адилеттүүлүккө, адептүүлүккө, гумандуулукка, ак сүйүүгө туруктуу болууга жаратылыш байлыктарына этияттык менен мамиле кылууга тарбиялайт.

Ошондуктан, залкар жазуучубуз Ч.Айтматов: “Манас” бийик гуманизмге сугарылган эпос” – деп өзүнүн жогору баасын берген(4). Негизинен, гумандуулук – адамдардын жүрүм-турум формалары аркылуу жөнгө салуучу ыктардын бири, башкача айтканда, адамдын коомдо өзүн-өзү алып жүрүү, бирөөгө мамиле жасоо, жалпы адептүүлүк эрежелерин камтыган түшүнүк. “Манастагы” камтылган гумандуулук идеясы андагы жүздөгөн каармандардын эрдиктерине, мүнөздөрүнө, иш-аракеттерине гана эмес, эң башкысы алардын жаратылышка, айлана-чөйрөгө, табиятка, жан жаныбарларга жасаган мамилелеринен көрүнөт.

Эпосто башка каармандарга салыштырмалуу Манас баатырдын образында адам баласындагы улуу адамгерчилик касиет өтө күчтүү берилген. Ал үчүн жарык дүйнөдө адамгерчиликтен башка улуу, асыл ыйык эч нерсе жок. Ага адамгерчиликти жоготкондон көрө өлүм артык. Манас өз эли-журтунун эркиндиги үчүн күрөшкөндө жалгыз эмес, өзү сыяктуу өлүмдөн да коркпогон кырк чоросуна таянат. Манастын жеке керт башына таандык улуу сапаттарын анын эли-журтуна, өмүрлүк жарына, достооруна, кырк чоросуна, хан-бектерине, улуулар менен кичүүлөргө, душмандарына жасаган мамилелеринен көрүүгө болот.

“Манас” үчилтигинде ата-бабаларыбыздын жалпы эле аялзатына жасаган гумандуу мамилелери, ошондой эле алар жөнүндөгү түшүнүктөрү, көз караштары, ой-тилектери, үмүттөрү таамай чагылдырылат. Ошол себептен Ч.Айтматов: “Эпостун бийик гуманизми, ыймандык сабагы андагы таасын тартылган аялдын сонун образынан эле сезилет. Бүгүнкү күндүн эле эстетикалык талабы менен карасак, эпостогу аял ишмер, колунан көөрү төгүлгөн уз гана эмес, ал өзүнчө сын көз карашка ээ болуу менен бирге, жоокердин тентайлаш шериги, акылман кеңешчиси. Ошол эле учурда, башкача айтканда, түнт заманда аялга ушундай баа берип, аялдын акылын, ишмердүүлүгүн, баатырдыгын көрсөткөн көркөм чыгармага азыр да таң калбай кароого мүмкүн эмес” – деп баа берген(5). Демек, мурдатан бери эле жалпы адамзаттын жашоо-турмушунда аялзатынын аткарган милдети, турмушта ойногон ролу өтө чоң болгон.

Эпосто аялдар бир көргөн жанды суктандырган, сулуу, сүйкүмдүү, улуу урматтап, кичүүнү ызаттаган кичи пейил, кең пейил, жөнөкөй, айлакер,

жароокер, адептүү, адамгерчиликтүү, сабырдуу, эң башкысы жүрүм-туруму үлгүлүү, сүйлөгөн сөзү орундуу, акылман тарбиячы, балдары үчүн камкор, мээримдүү эне экендиги таамай көрсөтүлгөн. Бул асыл сапаттар Канькейдин образы аркылуу көркөм чагылдырылган(6).

Эпосто патриотизм, сүйүү, достук, боорукердик, марттык, айкөлдүк жана башка адам баласындагы көптөгөн сапаттар бир гана сөз менен адамгерчилик деген түшүнүк менен бириктирилет. Эпос адамгерчиликтин туусун көтөрүп, ырын ырдап, аны бийик пафосто даңазалайт. Анда баяндалган ар бир иш-аракеттер жаштарды турмуштун татаал жолунда такшалуу, жарык менен караңгынын, өмүр менен өлүмдүн, ак менен каранын, жыргал менен кууралдын, жакшы менен жамандын, достук менен кастыктык айырмасын даана таанып, туура баалап, сезе билүүгө мүмкүндүк берет.

Манас бабабыздын жогорку акыл-насааты бүгүнкү кыргыз тукумдары үчүн аба менен суудай керек, башкача айтканда, илгертен ата-бабаларыбыздын канында жашап келген “Манастагы” идеялар, нарк-насилдер менен азыркы жаштарды сугаруу керек. Акылман Кошой, Бакай бабаларыбызды насаатынан улам, бүгүнкү күндө Ала-Тоодой күчтүү, бекем, көз карандысыз мамлекетин түзүү идеясы келип чыгат.

“Манас таануу” институтунун директору Топчубек Тургуналиевдин “Манас доорундагы мамлекеттүүлүк” аттуу эмгегинде ал Манастын тагдыр чечүүчү тарыхый улуу сапаттарынан төмөндөгүлөрдү белгилеген:

➤ **Ыйманы таза**, элди жана казынаны сактаган жаштарды тарбиялоо;

➤ **Акылы толук**, акылман экени анык жаштарды тарбиялоо;

➤ **“Кыргыз”, “Манас”** деп ураан чакырып, канын-жанын эл жана Ата Мекени үчүн аябаган эр азаматтарды тарбиялоо;

➤ **Чындыкты гана айтууга**, демек, калп айткандан, алдагандан алыс болгон жаштарды тарбиялоо.

Демек, Манастын улуу иштеринен сабак алуу, өлкөнүн алдында турган көйгөй маселелерди туура чечүү – бул кыргыздын келечегине салым кошуу багытында тарыхый зарылчылдык (7).

Ырасында эле, кыргыз элин күчтүү, көз карандысыз мамлекети гана сактай алат. “Манас” бизге ушуну сездирип турбайбы. Илим-билими, маданияты, экономикасы, коргонуу жөндөмдүүлүгү күчтүү, патриоттук духка ээ болгон кубаттуу, көз карандысыз мамлекетти түзүү – биздин бүгүнкү улуттук идеяларыбыздын бири болуп калууга тийиш деп ойлойбуз.

Кыргызды улут катарында сактап калган “Манастагы” улуу осуяттар – эл биримдиги, улуттар арасындагы ынтымак, улуттук ар намыс, эмгекке болгон умтулуу, айкөлдүк, кечиримдүүлүк, мамлекеттүүлүктү бекем сактоо – бул бүгүнкү элибиздин

идеологиясы эле болбостон, жаш урпактарды тарбиялоонун көрсөткүчү болуусу зарыл, анткени жети осуятында эле канчалаган педагогикалык мазмун, маани маңыз жатат.

Ошондуктан, “Манас” эпосу – элдик педагогиканын соолбос булагы катары эсептелет. Бул чакан макалабызда “Манас” эпосу, анын осуяттары өтө кымбат экендигин белгилөө менен бирге бүткүл кыргыз жарандарын бул эпосту сыйлоого, толук ар тараптуу талкулоого бүт дүйнөгө дагы эле даңазалоого, эпостун педагогикалык жактарын туура андап өлкөбүздүн өнүгүшүнө чакырабыз.

Сөзүбүздүн акырында жогоруда көрсөтүлгөн тарбиялоонун идеяларын колдонуу менен, ар бир педагогдун окуу-тарбия процессин жүргүзүүсүн мамлекеттүүлүктү бекемдөөгө кошкон салымы катарында эсептесек болот.

Адабияттар:

1. Байгазиев С. Калем изи: Адабий-сын макалалар, ф; Кыргызстан, 1987.
2. Бернштам А.Н. Культура древнего Кыргызстана, Фрунзе 1979.
3. Исаков Б. Манастын жети осуяты” Бишкек 1997.
4. Айтматов Ч.Т. Байыркы кыргыз рухунун туу чокусу, Фрунзе, 1979.
5. Айтматов Ч.Т. Байыркы кыргыз рухунун туу чокусу, Фрунзе, 1979.
6. Жумалиев К. «Манас эпосундагы жалпы адамзаттык идеялар», -Бишкек,1999.
7. Кыргыз туусу гезитинин 2014-жылдагы №7, №27-28 нумурлары.

Рецензент: д.филол.н. Байгазиев С.